

לב המועדים

גליון קלו

בענין "שמות החדשים והמזלות"

תליתי בו שלש מאות ושישים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה" (ברכות דף לב, ב).

מהן מזלות

מזל הוא מלשון נוזל כלשון הפסוק (במדבר כד ז) "יזל מים מדליו" לפי שכל הכוחות בעולם הזה באים ונוזלים מן העולם העליון לכן נקראים כוחות העליון מזל מלשון נוזלים (יבין ובענין משניות קידושין פ"ד א ע"י שם בהרחבה) לפי זה היה ראוי שכל הכוכבים יקראו בשם מזל אלא שבחרו דווקא לאלו י"ב מזלות הידועות בשם זה, לפי שעיקר הכח בעולם היא החמה, וחילקו שנות החמה לי"ב חלקים לפי מעמד הרקיע, ונתנו סימן למעמד החמה נגד מעמד הכוכבים האלו וכל זמן מאלו י"ב הזמנים משתנה כח החמה, ומשתנה המזל, כלומר כח הזחילה (שפתי חכמים הקדמה למסכת ר"ה פרק ו א).

הטעם שנקראו חלק מהמזלות על שם בעלי חיים [ניסן -טלה אייר - שור]. לפי שהכוכבים האלו דומים קצת לאלו בעלי החיים דהיינו כוכבי מזל ניסן דומים

למלה (שפתי חכמים הקדמה למסכת ר"ה פרק ו א בשם חכמי תיכונה).

יש אומרים: לפי מזל הכח התולדה הרגיל בזמן הזה דהיינו ניסן מזל טלה שאז נולדים הטלאים, יבואר כל אחד במזל חודשו להלן (שפתי חכמים שם).

חודש ניסן

שם החודש בתורה: הוא החודש הראשון לחודשי השנה (שמות יב ב), והחודש השביעי מתשרי.

חודש ניסן נקרא גם חודש האביב (שמות יג ד, ר"ה ז, א).

הטעם: לפי שאביב אותיות אב י"ב דהיינו שהוא אב לכל החדשים והם ניוונים ומושפעים ממנו כאב המשפיע על בניו (ספר דעת משה עניני חודש ניסן, ספר פתח דביר רכו, ספר דגל מתנה אפרים פרשת בא ד"ה החודש הזה).

טעם אחר: וז"ל רבינו בחיי (שמות יג ד ד"ה בחדש אביב) חג פסח בזמן האביב שהוא זמן קציר שעורים וקנה השיבולת נקרא אביב מלשון אב כי הוא המוליד רגרי החיטה וידוע שכל מועדי התורה תלויים בזמנים, חג הפסח בזמן אביב, חג השבועות בזמן הקציר, חג האסיף בזמן האסיף, וז"ל ניסן נקרא אביב לפי שהוא אב לי"ב חדשים ובו מזל טלה אב ובכור לי"ב מזלות.

טעם אחר: מפני שבו הצמח וכל חי פורח ומתחדש ובו ניתן חיים ועושר ואושר בעולם (ראשי חדשים כהלכתם).

ראש חדשים: חודש זה נקרא גם "ראש חדשים" (שמות יב ב), **והטעם:** לפי שהוא נמנה תמיד ראשון לכל חודשי השנה (ספר תודעה ניסן).

חודש ניסן (דברים מז, א)

ביאור השם ניסן: מלשון ניסים שבו נעשה ניסים רבים לישראל, מכת בכורות יציאת מצרים ועוד (מדרש שמות החדשים מובא בתורה לשמה במילואים לפרשת שמות עמוד קע"ז).

מצווה למנות החדשים מחודש ניסן שנאמר (שמות יב א) "החודש הזה לכם ראש חדשים".

שמות החדשים בתורה

בתורה אין שמות מיוחדים לחודשים חוץ מחודש ניסן "חודש האביב" (שמות יב ב) אלא נקראים בשם מספרי כנון החודש הראשון השני השלישי כמו ימות השבוע יום ראשון שני וכו'.

והטעם: לפי שנצטוונו למנות החדשים מחודש ניסן וזכר ליציאת מצרים [כמו שנצטוונו למנות ימי השבוע לשבת בשביל זכירת שבת] שהרי תחילת שנותינו מתשרי ולכן אין שמות לחודשים לפני שהשבון החדשים הוא זכר ליציאת מצרים וכך נזכר תמיד יציאת מצרים בשמונים את החודש הראשון מיציאת מצרים החודש השני מיציאת מצרים (ע"י רמב"ן שמות יב ב א).

טעם אחר: כיון שלשון החדשים אינם קודש כי אם לשון כשרים לכן לא נמצא כתוב בתורה (אבן עזרא שמות יב ב).

שמות לועזים בירושלמי (ע"ז פ, א ה, ב) מובא שמות רומאים יינוברים או מהיורי וכנוני וכנוותה, והכוונה על חודשי דצמבר ינואר.

שמות החדשים עלו מבבל

אמר ר' חנינא שמות החדשים עלו מבבל (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ב) כי מתחילה היה מניינם זכר ליציאת מצרים כמו שנאמר (שמות יא א) "בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים", והיו נקראים בשמות שונות ניסן אביב אייר זיו, וכאשר עלו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב (ירמיה מז יד) "ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון" אז התחילו לקרוא החדשים כדרך שנקראים בארץ בבל ניסן אייר סיון וכו' להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו השי"ת ונזכור החדשים האלו לנאולה השניה העתידה, כאשר עשינו עד עתה בנאולה הראשונה (רמב"ן שמות יב א).

ביאור אחר: לפי שהשמות הישנים הופסקו בחורבן בית המקדש חודש זיו במל כי במל זיוו של עולם שהנשמים לא ירדו לברכה, ירח איתנים במל (שבת נה, א) כי תמה זכות אבות (פירוש כבוד חכמים).

טעם שביארו חכמים את שמות החדשים: כיון שידוע ששמות החדשים היו על שם ע"ז שונים שהיו בימיהם, לכן השתדלו רבותינו ז"ל ליהדר את שמות החדשים ולהכניס בהם תוכן יהודי וכבא אמרו חז"ל "שמא קא גרים" (רמב"ן שמות יב ב א).

מזל החדשים

"אמר לה הקדוש ברוך הוא [בתנ"י] שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהמון ועל כל רהמון ורהמון בראתי לו שלשים קרמון ועל כל קרמון וקרמון בראתי לו שלשים נסמטא ועל כל נסמטא ונסמטא

ביאור אחר: על ידי ניסים נקרא ניסן דהיינו על כל צרה שלא תבוא אומרים אותו על גאולתן (רש"י ברכות נו, א ד"ה ניסין).

ביאור אחר: מלשון ניצן והוא על פי הפסוק (שיר השירים ב יב) "הניצנים נראו בארץ" ולפניו כתוב "כי הנה הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו" שבחודש ניסן כבר ירדו רוב גשמי השנה והאילנות מלבלבים ועולים בהם ניצני הפרחים (ספר התודעה חודש ניסן).

מזל החדש: נראה כמלה כביש רך בשנים (ספר יצירה פרק חמישי משנה ט).**והטעם:** על שם השה לבית אבות (שבות יב יג) שציוותה תורה לישראל להביא לקרבן פסח (עיין גבורות ה' פרק לו, ספר תודעה חודש ניסן).**טעם אחר:** לפי שאז נולדים המלאים (שפתי חכמים הקדמה לר"ה פ'ו המולות ב).

חודש אייר

שמות החדש: שלשה שמות לחודש זה: אייר, החודש השני, וחודש זיו (מלכים א ו – א).

שם החדש בתורה: החודש השני לחודשי השנה (במדבר א ט) והשמיני למנין מתשרי (ירושלמי ר"ה פרק א הלכה ב). השם אייר הוא השם הבבלי לחודש הזה, מוזכר בתרגום ירושלמי (שמות יב לג).

לשון אייר: מלשון מאיר לפי שניתן להם לישראל בחודש הזה מן בפנים מאירות (מדרש השמות מבנה לוח השנה חלק יב, מדרש החפ"ן בשם הרב זכריה בן שלמה).**ביאור אחר:** אייר מלשון אויר, שהאוויר בתקופה זאת אינו לא חם ולא קר (ספר קושיות אות פח).

ביאור אחר: אייר מלשון אויר דהיינו שכל העולם היו תולים בו באויר אם מקבלים ישראל את [התורה] בסיון מוטב, ואם לא אני מחזיר את העולם לתוהו ובוהו (ספר קושיות שם).

בכתובים: נקרא גם בשם "חודש זיו" (מלכים א ו)**הטעם לשם זה** על שם הוזהר בפרחים והניצנים הרכים שגראים בארץ בחודש הזה (בבלי ראש השנה יא, א, ירושלמי פ"א ה"ב).

טעם אחר: על שם זיוה של השמש שהיא בחודש זה בכל זהרה ועדיין אינה לזהמת כבחודשי הקיץ המאוחרים (מדרש החפ"ן, פירוש רבינו יוסף קרא מלכים שם).

טעם אחר: לשיטת רבי יהושע (ר"ה יא, א) שהאבות נולדו בניסן, ובאייר כבר היו בעולם לכן נקרא זיו על שם האבות שהם זיו העולם (ראש השנה יא, א).

טעם אחר: דור שיצאו ממצרים עמדו בחודש זה על זיוום, שגרפאו ממוניהם והיו מוכנים לקבלת התורה (ספר התודעה חודש אייר).

מזל החדש שור(ספר יצירה פרק חמישי משנה ט).

והטעם: לפי שחודש זה אחרון בחודשי הקיץ ישראל שהשור מוצא כדי שבעו בעשב השדה (לקט יושר עמוד צח , סידור יעב"ץ דף רסת, ב).

טעם אחר: לפי שאז נולדים הענגלים (שפתי חכמים הקדמה לר"ה פרק ו המולות ב).

חודש סיון

שם החדש בתורה: החודש השלישי לחודשי השנה (שמות יט א) והחודש התשיעי מתשרי.

לשון חודש סיון: מלשון סיני וניסים דהיינו שבחודש הזה עמדו על הר סיני שניתנה עליו תורה בו' בסיון וסיון אותיות סיני (ספר קושיות אות פח), וכן מלשון ניסים על הניסים שנעשו להם לישראל ביום מתן תורה (מדרש השמות מבנה לוח השנה פרק יב).

מזל חודש סיון נראה כתאומים (ספר יצירה פרק חמישי משנה ט).

מזל תאומים על שם בריאת העולם שגולדו תאומים כדרשת חז"ל (פסח ט, ב ד"ה קין) "את קין ואת הבל" שתאומים נולדו עימדם ומהם הושת העולם.

טעם אחר: לפי שבחודש זה יולידו העיוזים תאומים (שפתי חכמים הקדמה לר"ה פרק ו המולות ב).

ביאור אחר: ניתנה תורה לישראל בחודש שמזלו תאומים שאם יבוא עשיו הרשע תאומו של יעקב להתגייר ולעשו תשובה יבוא ללמוד תורה, הרי הכל לפניו אם ירצה (ילקוט שמעוני רמז רעא).

רמז על משה ואהרן ששניהם היו שקולים כאחד ועל ידיהם ניתנה תורה לישראל בחודש הזה.

חודש תמוז

שם החודש בתורה: חודש הרביעי מניסן (בראשית ח ה) והחודש העשירי מתשרי.

שם תמוז בחודש תמוז עשו ישראל את העגל ואחד ממשמשי עבודה זרה נקרא תמוז, וחודש זה נקרא תמוז על שם הצלם שנאמר (יהזקאל ח יד) "הנה שם הנשים ישבות מבכות את התמוז (מדרש שמות החדשים רש"י רד"ק שם).

ביאור אחר: תמוז מלשון חימום חום בארמית (מלבי"ם יהזקאל ח יד). כפי שנאמר בפסוק "מזי רעב" והכוונה שרופי רעב (אברבנאל יהזקאל ח יד).

ביאור אחר: חודש תמוז הוא חודש שחם בו (עיין תרגום בראשית ח כב) והחמה נקראת תמוז כדכתיב (יהזקאל ח יד) "מבכות את התמוז" לשון שריפה ומוזיה כמבואר בדניאל (ג יט) "למזא לאתונא" שביאור לחםם ולהוציא את כבשן האש (ספר קושיות אות פח).

ביאור אחר: לפי שתמו דור המבול (ספר קושיות שם לשיטת ר' יהושע שהמבול התחיל ביוז בתמוז עיין ר"ה יא, ב וארבעים יום תמו בכ"ח סיון הרי שבשעה שנכנס חודש תמוז כבר תמו דור המבול)

יש אומרים: תמוז שם חיה (רד"ק יהזקאל ח יד).

מזל חודש תמוז נראה כסרטן (ספר יצירה פרק חמישי משנה ט).

והטעם: לפי שסרטני הים מתרבים בחודש הזה מפני החום השולט בימים אלה.

טעם אחר: לפי שהסרטן תמיד צמא למים ובתמוז בימי החום הגדול מתייבשות הביצות.

טעם אחר: לפי שבזמן הזה השמש חוזרת לאחור כסרטן שענינו לאחור (שפתי חכמים הקדמה לר"ה פרק ו המולות ב).

חודש אב

שם החודש בתורה: חודש החמישי מתשרי (במדבר לג לה) והחודש הי"א מניסן.

לשון אב שהוא עתיד להיות אב לכל החדשים מאחר שנעשו בו רעות מוכח שיהיו בו טובות מרובות יותר מכל החדשים על דרך שנאמר (תהילים צ, טו) "שמחני כימות עניתנו" (כן איש חי פרשת דברים עיין שם עור טעמים).

ביאור אחר: מלשון אב לפורענות שבחודש הזה אירעו צרות רבות לאבותינו (מדרש שמות מבנה לוח השנה פרק יב ספר קושיות פרק פח).

חודש אב נקרא "מנחם אב" (ערוה"ש יור"ד קכו ס"ק מז).

הטעם: לפי שבחודש זה אנו זקוקים לנחמה בבנין בית המקדש שנחרב בחודש הזה (ערוה"ש שם).

טעם אחר: שכביכול הקב"ה מנחם את עצמו כמו אב שמנחם עצמו (טעמי המנהגים תרלג בשם דביר המוצנע).

טעם אחר: לפי שהפרקים שבמגילת איכה הם לפי סדר א' ב' ומבקשים מהקב"ה שינחם את אב, כלומר שינחמנו מהנאמר במגילת איכה הערוכה בסדר א' ב' (כנסת יהוּקָאֵל).

טעם אחר: ששמו של המשיח נקרא מנחם כמבואר בסנהדרין (צח, ב) ומתפללים שייבוא בחודש זה (תת"ס).

טעם אחר: מכיון שבתשעה באב נולד המשיח ששמו כמבואר בסנהדרין (צח, ב) מנחם (תת"ס).

מזל חודש אב נראה כאריה (ספר יצירה פרק חמישי משנה ט).

והטעם: רמז לאויבים שהחריבו את בית המקדש וכן האריה השואג בא להודיע על חודש אלול והסליחות הממשמש ובא.

טעם אחר: שאז השמש מראה חוּקָה ובמחצית כדור צפון יש חום חזק מאוד (שפתי חכמים הקדמה לר"ה פרק ו המולות ב).

חודש אלול

שם החודש בתורה: חודש השישי מניסן והחודש השנים עשר מתשרי.

שם נוסף לחודש אלול "חודש הרחמים".

לשון החדש: אלול מלשון מעולה שנאמר (מלכים ו א) "ובלולים יעלו" לפי שבכ"ה באלול נברא העולם (מדרש שמות הדרשים).

ביאור אחר: אלול מלשון קציר, ובארמי חיפוש וחיטוטו. **ויש אומרים:** מלשון לתור כמו שפירש אונקלוס על הפסוק (במדבר יג ב) "שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען" ויתורו ויאאלון דהינו שענין של החודש הזה הוא חיפוש וריגול וחקירה שיחקור האדם את דרכיו.

מזלו של חודש אלול נראה כבתולה (ספר יצירה פרק חמישי משנה ט). **והטעם:** על שם הפסוק (ירמיה לא ב) "שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה" לפי שחודש זה נקבע לתשובה (ספר יצירה שם).

טעם אחר: לפי שאז ניראת השמש כדמות בתולה הקוצרת שיבולים במגל המורה על זמן הקציר (שפתי חכמים הקדמה לר"ה פרק ו המולות ב).

חודש תשרי

בתורה: חודש זה נקרא חודש השביעי.

הטעם שהוא בחודש השביעי: לפי שבחודש הזה שורה שכינה על ישראל ויש בו מצוות מיוחדות כשופר ויום כיפור וסוכה ולכן הוא חודש השביעי (לניסן) לפי שחודש זה שבע במצוות (ספר קושיות מתקופת הראשונים מחכמי אשכנז אות פח).

בבבאיים: חודש זה נקרא ירח האיתנים (מלכים ה א), **והטעם:** משום שבחודש זה נולדו ומתו איתני עולם דהיינו אבות הקדושים (ירושלמי פ"א ר"ה ה"ב קרבן העדה ד"ה בירח, בבלי ר"ה יא, א).

לשון תשרי: על שם תשבוק ותשרי [תתיר ותעזוב] חובותינו ותמחול עונותינו לפי שבחודש זה נמצא יום הכיפורים יום כפרת עונות (מדרש רבה ויקרא פרשת אמור פרשה כט סימן ח).

טעם אחר: מלשון ארמית, ופירושו התחלת שנה כמו (דברים יט) "החילותי תת לפנך" תרגם אונקלוס חזי שריתי וכן (עזרא ה ב) "שריו למבנא" (ספר העיבור לראב"ע ד"ד ע"ב)

טעם אחר: על שם הכתוב (דברים יא ב) "עיני ה' אליך בה מראשית השנה" מרשית אותיות מתשרי (רוקח סימן ר).

טעם אחר: מלשון ישר שבו המועדים היותר חזקים ומישירים את האדם את האדם אל השלמות (רלב"ג מצודות מלכים א ח ב)

מזל חודש תשרי: נראה כמאזנים (ספר יצירה פרק חמישי משנה ט), **ביאור** לפי שקבוצת הכוכבים של חודש זה בהצטרפותם יחד נראים כך כעין שתי כפות מאזניים וחוט משקולת ביניהם.

על שם מאזני צדק ואיפת צדק כחי מאזני מרמה הם תועבת ה' (משלי יא) מכיון שבחודש זה כל העולם כולו נידון ושוקלים במאזנים זכיות כנגד עונות.

טעם אחר: לפי שאז היום והלילה שווים כאילו הם שקולים במאזנים (שפתי חכמים הקדמה לר"ה פרק ו המולות ב).

ביאור אחר: אמר דוד לפני הקב"ה (תהילים סב י) "אך בני אדם כזב בני איש כמאזנים לעלות", אמר רב חייא בשם ר' לוי כל הבלים שישראל עושים כל השנה **במאזנים לעלות** הקב"ה מוחל להם במזל מאזנים בחודש תשרי (מדרש תנחומא פרשת שלח סוף פרק יג).

חודש חשוו

שם החודש בתורה: "החודש השמיני" (מלכים א לח) דהיינו מניסן שהוא ראש החדשים, והשני מתשרי שהוא ראש לפי מנין חודשי השנה.

לשון חשוון מלשון חשרת מים דהיינו כמו שמתפללים על הגשם כך אנו מתפללים שלא יהיו גשמים יותר מדאי.

ביאור אחר: מלשון בו אתרחיש מקדשא לפי שבנה שלמה (עיין מלאכים א ו) את בית המקדש בחודש זה (מדרש השמות מבנה לוח השנה פרק יב).

יש אומרים בשונה: על שם המקרא (תהילים מה ב) "רחש ליבי דבר טוב" שבו נגמרה מלאכת המקדש כמו שכתוב בנביא (מלכים א ו) "בירח בול הוא החודש השמיני כלה הבית לכל דבריו ולכל משפמיו" (ספר קושיות אות פח).

שם החודש בבבאיים: חודש זה נקרא גם בשם בול כנאמר (מלכים א ו, לח) "ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא חודש השמיני", **הטעם שנקרא בשם זה:** בול מלשון "מבול" שבחודש זה התחיל המבול (פסיקתא זוטרא לקח טוב בראשית פרק ז פסוק יא), **הטעם שנחסר האות מ' מהמילה מבול:** לפי שהוא כנגד מ' יום שחסרו מן העולם (פסיקתא שם ועיין מדרש תנחומא פרשת נח סימן יא, ילקוט שמעוני רמז קפד).

טעם אחר: בול מלשון מבול לפי שבחודש זה יורדים גשמים הרבה (רד"ק מלכים א ו לח ד"ה בירח, ובירמיהו ג ג).

טעם אחר: רש"י כתב בול הוא מר חשון שהעשב בלה בשדה ובוללין לבהמה מן הבית מלשון (שופטים יט כא) "ויבל לחמורים" (רש"י מלכים א ו לח ד"ה בירה בול, תנחומא פרשת נח יא).

טעם אחר: בול מלשון יכול לפי שבחודש זה היבול הישן נאסף כבר ועתה החלה עת ההרישה והזריעה לשנה החדשה (תרגום יונתן מלכים א ו לח).

טעם אחר: בול מלשון גוש דהינו חתיכות של אדמה כי בחודש זה החורף מתחיל ומטר יורד על תלמי השדה ומחבר אותם ונעשית כבולין של מלח בשונה מתקופת תמוז שהעולם חם והאדמה מתבקעת ומתפרכת פרורין פרורין (פירוש עין חיים בשם רש"י בתנחומא).

טעם אחר: בול מלשון נובל שבו העלים נובלים והארץ עשויה בולות בולות שבו בוללין לבהמה מהבית דהיינו שנותנים להם יכול מהבית לפי שאין להם עשב בשדה (ירושלמי פ"א דר"ה ה"ב קרבן העדה שם ד"ה שדי, מצודות ציון מלכים א ו לח).

מר חשוון, הטעם שהוסיפו לחודש הזה תואר "מר"

על שם המים [שמתחילים לרדת בחודש זה] שהעולם מצפה למים כי מר פירושו טיפת מים כנאמר (ישעיה מ, טו) "הן גוים כמר מדלי" (יעב"ץ בסידורו חודש מר חשוון, ספר קמח סולת).

טעם אחר: "מר" מלשון "אדנות", דהיינו מר חשון הוא ראש לכל החדשים שממנו יודעים קביעות כל החדשים, כיון שחודש תשרי לעולם מלא (ל' יום) ורק חודש חשון [נוכסלו] יכולים להיות חסרים או מלאים נמצא שחודש חשון הוא הראשון שבגללו מחליטים איזו קביעות תהיה לשנה זו ולכן מצמידים לו תואר מר (עיין ספר נחלת שבעה סימן נד, עיין משנ"ב תכז ס"ק ג).

טעם אחר: מר מלשון מרירות לפי שאין בו יו"ט (הרב יהודה עלי קמח סולת דף קנד, א).

ותמוה הדבר שהרי גם בחודש תמוז אב ואלול אין יו"ט וגם אם נאמר דמ' באב נקרא מועד (תענית כט, א) ומטעם זה לא אומרים תחנון (שוע"א או"ח תקנפ ד) דמ"מ אבתי תמוז ואלול קשיא (שדי חמד אספי"ד מערכת התן וכלה אות כב).

טעם אחר: מר מלשון "מרירות" על שם שבו בחודש (עיין מדרש אסתר פרשה ז פיסקא יא) מתה שרה (שדי חמד שם), **ויש מוסיפים** לפי שבחודש הזה מתה בו רחל אמנו (כמבואר בילקוט שמעוני שמות קסב).

תמוה הדבר שמבואר במדרשים (בפרקי דר"א פרק ב) ששרה אמנו נפטרה בא' תשרי גם לסוברים שעקידת יצחק היה ביו"כ ע"כ נפטרה בין יו"כ לסוכות לפי המדרש שע"י בשורת העקדה פרחה נשמתה (עיין ספר מליצי אש חלק תשרי אות א).

